

УДК 130.2+159.923.5

Т.В. Жванія

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЗА УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу культурологічної складової підготовки майбутніх психологів під час навчання у вищому навчальному закладі. З'ясовуються вимоги до культурологічної підготовки психолога в умовах полікультурного суспільства. Автор зазначає, що ґрунтовна культурологічна підготовка майбутнього психолога є чинником продуктивної професійної взаємодії з клієнтом.

Ключові слова: культурологічна підготовка, полікультурне суспільство, інкультурація, культурна компетентність.

Статья посвящена анализу культурологической составляющей подготовки будущих психологов во время обучения в высшем учебном заведении. Объясняются требования к культурологической подготовке психолога в условиях поликультурного общества. Автор отмечает, что основательная культурологическая подготовка будущего психолога является фактором продуктивного профессионального взаимодействия с клиентом.

Ключевые слова: культурологическая подготовка, поликультурное общество, инкультурация, культурная компетентность.

The article devoted to the analysis of the culturalological constituent of the education of psychologists in the system of higher education. It contains the requirements for the level of culturalological background of psychological at the multicultural society. The author states that the proper system of professional training through cultural studies is the important factor of the productive relationships with the client in the future.

Key words: culturalological constituent, multicultural society, inculturation, cultural competency.

Постановка проблеми. В останні 20-30 років у багатьох країнах світу відбулися помітні зміни культурного клімату, викликані активізацією інтегративних процесів, припливом іммігрантів, переміщенням значних груп біженців, трансформацією гендерних ролей та іншими факторами. За умов, що склалися, психологи-практики зіткнулися з новими проблемами, пов'язаними з існуванням людини у культурно-різномірному середовищі, у безпосередньому контакті з представниками різних етнічних і расових спільнот. Відчуваючи на собі вплив різних культур, психологи повинні мати широку культурну

компетентність, яка має забезпечити рівнозначне розуміння установок, цінностей і вірувань, досвіду і мови художніх творів їхніх представників.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема культурологізації освіти є однією з пріоритетних у сучасній педагогіці та психології. У складні періоди життя суспільства зростає потреба в зміні соціальних, духовної сфер життя людини, здатної самостійно, по-новому вирішувати труднощі, які виникають, генерувати власні ідеї, бути суб'єктом культурно-освітнього простору. Сьогодні за умов глобалізованого суспільства все більшої актуальності набуває проблема підвищення культури соціального мислення та поведінки людей [5]. Багатонаціональний склад населення у різних державах, регіонах планети, інтенсифікація економічних, політичних, культурних відносин народів протікає в полікультурному середовищі, підсилюючи зв'язок людей різних культур, національностей і конфесій [1].

Фундамент культурології, як синтетичної галузі знань, що об'єднує філософію культури, культурну антропологію, соціологію культури, етнологію, психологію культури, історію культури, заклали В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Е. Кассіерер, М. Вебер, Г. Зіммель, Р. Кронер, Е. Трельч, К. Манхейм, К. Ясперс, Т. Лессінг, Е. Гуссерль, В.Оствальд, Л. Уайт та ін. [1; 2; 5] Сучасні дослідження культурної реальності таких зарубіжних та вітчизняних дослідників, як М. Херсковиц, Д. Мацумото, Г. Кельц, Е. Маркарян, Б. Ерасов, С. Левіт, Т. Кузнєцова, Т. Грушевицька та ін. – переважно продовжують цю традицію.

Особливий інтерес до професійного становлення майбутніх психологів зумовлюється високою соціальною значущістю цієї професії, стрімким зростанням її популярності та розширенням сфер застосування. Професія психолога сьогодні стійко посіла високе місце в рейтингу популярних професій та протягом майже десятиліття входить до трійки найбільш популярних спеціальностей поруч із економічними та юридичними.

Проблема професійної підготовки майбутніх психологів знаходиться в центрі уваги багатьох учених (Г.О. Балл, О.Ф. Бондаренко, С.Д. Максименко, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Н.В. Пророк, В.А. Семіченко, Н.В. Чепелева та

інші). Вивчення змісту професійної підготовки психологів в умовах вищих навчальних закладів, ролі різних форм та методів організації навчання стає предметом численних досліджень українських та зарубіжних науковців (Т.А. Вілюжаніна, Ж.П. Вірна, Л.В. Долинська, М.І. Д'яченко, Л.М. Мітіна, Е.Л. Носенко, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Н.В. Пророк, О.П. Саннікова, В.А. Семіченко, Т.В. Сінельнікова, Л.В. Скріпко, Н.А. Стафуріна, Н.А. Сургунд, Л.Г. Терлецька, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко та інші) [2; 4].

Тож, **мета даної статті** – визначити особливості культурологічної підготовки майбутніх психологів під час навчання у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Культура та психологія невід'ємно пов'язані одна з одною. Культура є одним із найважливіших чинників, що формують психіку людини. Кожна культура створює свої смисли та образи, які є зразком для наслідування. Вона підтримує та зберігає певні цінності, які повинні відображати психологічні потреби та очікування членів певного суспільства. І разом з цим кожен з нас є провідником культури, ми непомітно долучаємо свої культурологічні особливості в кожную ситуацію, контекст, взаємодію зі світом. Оскільки культура відіграє важливу роль у формуванні нашої «Я-концепції», вона справляє глибокий вплив на всю поведінку людини у будь-яких ситуаціях.

Дослідження взаємозв'язку культури і психологічних феноменів сьогодні є цілком виправданими та доцільними. Не викликає сумнівів існування двостороннього впливу та взаємозв'язку між культурою та особистістю. Культура є обов'язковою умовою становлення особистості, вона імпліцитно зберігає в собі нормативний образ людини, а, отже, має визначальний вплив на формування можливих і потрібних психологічних рис особистості; суб'єктна культура є найбільш інтегральним поняттям у взаємозв'язку культури й психології [2].

На важливості зв'язку культури та психології особливо наполягає дослідник психології емоцій, людських відносин і культури, психолог Девід

Мацумото. В своїй роботі «Психологія та культура» він зазначає: «Зараз важливо визнати, що культура – один з найбільш важливих факторів, що додають кожній з ... соціальних категорій (раса, національність, недієздатність або сексуальна орієнтація) унікальний психологічний зміст, і саме культурою варто займатися багатьом психологам» [3].

Однією з прагматичних цілей крос-культурних та етнопсихологічних досліджень, які в останній час набули значної популярності серед психологів і педагогів, є оптимізація змісту професійної підготовки майбутніх фахівців, представників сфери діяльності «Людина–Людина» в цілому, та практичних психологів зокрема.

Специфікою психологічної освіти є те, що підготовка майбутнього психолога не може бути зведена лише до засвоєння інформації, відпрацювання певного набору професійних навичок та формування компетенцій. Навчання психології має призводити до змін внутрішніх психічних структур особистості суб'єкта, що стає можливим лише шляхом їх суб'єктивно драматичного переживання. Тому, на нашу думку, необхідне активне використання різноманітних форм інкультурації майбутніх психологів під час навчання у ВНЗ, що сприятиме формуванню культурної компетентності стосовно стандартів полікультурного суспільства.

За визначенням А.Я. Флієра, культурна компетентність це – «умовно достатній ступінь соціалізованості та інкультурованості індивіда, який дозволяє йому вільно розуміти, використовувати і варіативно інтерпретувати всю суму повсякденних (неспеціалізованих) знань, і спеціалізованих, але таких, що увійшли до повсякденного побуту, які складають норму загальносоціальної ерудованості людини в даному середовищі, суму правил, зразків, законів, звичаїв, заборон, етикетних установок й інших регуляторів поведінки, вербальних і невербальних мов комунікації, систему загальноприйнятих символів, світоглядних основ, ідеологічних і ціннісних орієнтацій, безпосередніх оцінок, соціальних і міфологічних ієрархій тощо» [6, с. 240–241].

Культурна компетентність особистості може бути охарактеризована і як певного роду витонченість параметрів її соціальної адекватності, як її ідеальна форма.

У цьому складному феномені прийнято виділяти такі структурні складові:

– компетентність стосовно інституціональних норм соціальної організації: основних соціальних інститутів, економічних, політичних, правових і конфесіональних структур, установ, ієрархій;

– компетентність стосовно конвенціональних норм соціальної та культурної регуляції: національних і станових традицій, моралі, що панує, моральності, світогляду, цінностей і оцінних критеріїв, норм етикету, звичаїв, обрядів, повсякденної ерудиції в соціальних і гуманітарних знаннях;

– компетентність стосовно короткочасних, але гостро актуальних зразків соціальної престижності: моди, іміджу, стилю, символам, регаліям, соціальним статусам, інтелектуальним і естетичним течіям тощо;

– компетентність, що виражена у рівні повноти і свободі володіння мовами соціальної комунікації: природною розмовною (усною та письмовою), спеціальними мовами і соціальними (професійними) жаргонами, мовами етикету і церемоніалу, які прийняті у даному суспільстві, політичною, релігійною, соціальною та етнографічною символікою, семантикою атрибутики престижності, соціального маркірування і т. ін [6].

Культурна компетентність особистості виражає насамперед ступінь її знайомства із сукупним соціальним досвідом нації в цілому й особливо з нормами міжлюдських відносин і оцінних ієрархій, які вироблені цим досвідом (основними культурними текстами, що складають основу національної гуманітарної спадщини).

Специфічною рисою культурної компетентності особистості, незважаючи на спроби загальнонаціональних державних освітніх стандартів забезпечити єдиний рівень загальногуманітарної підготовки усього населення, є її виражена соціальна стратифікованість. Засвоєння норм культурної компетентності є практично неможливим без досконалого знання мови суспільства проживання –

культурна компетентність особистості формуються в процесі виховання і соціальних контактів з оточенням, що дозволяє засвоїти комплекс звичаїв і ритуалів, етикету і церемоніалу.

Особливу роль у процесі становлення культурної компетентності відіграє освіта, насамперед гуманітарна, що збагачує знаннями в області мистецтва і літератури, релігії, філософії тощо. На нашу думку, доцільно було розглядати культурологічну підготовку майбутніх психологів як засіб формування професійної та особистої культурної компетентності психолога-практика.

Наполягаючи на важливості загальногуманітарної підготовки студентів-психологів, українські дослідники проблеми професійної підготовки психологів-практиків В. Панок, Н. Чепелева, Т. Титаренко зазначають, що практичний психолог «повинен володіти двома-трьома культурами», що має бути критерієм оцінки професійної придатності фахівця [4]. Важливими для майбутніх психологів також є психологічне осмислення етнічних особливостей регіону та вивчення релігії як духовної практики населення. Релігія, про що свідчать численні дослідження, має великий психотерапевтичний та психокорекційний потенціал і є важливою складовою, а подекуди основою культури. У вітчизняній психологічній традиції вивчення культури та релігії перебуває на початковій етапі свого розвитку та представлене дослідженнями психологічної ефективності молитви та сповіді, каяття, медитації та інших релігійних дій та духовних практик.

Як зазначено вище, загальногуманітарна підготовка майбутніх психологів є одним зі значущих компонентів професійного становлення під час навчання у вищому навчальному закладі. У структурі такої загальногуманітарної складової підготовки провідне місце посідає саме культурологічна підготовка, яка передбачає вивчення культури у найширшому розумінні цього слова. Особа, яка не має певного уявлення про надбання людської думки у всіх її проявах (науці, живописі, літературі, архітектурі тощо), навряд чи буде здатна до ефективної діяльності як професійний психолог.

Психолог має знати, розуміти та повною мірою приймати менталітет суспільства, в якому він працює. Менталітет конкретного індивіда в тому чи іншому ступені відбиває культуру, і він не може бути до кінця роз'яснений без усвідомлення широкого культурно-історичного контексту життєдіяльності особистості. Професійне навчання студентів-психологів має відбивати той національний контекст, у якому буде працювати майбутній фахівець у галузі психології.

З позиції психологічної науки традиції, звичаї, обряди – це відібрані впродовж сторіч та перевірені практикою форми поведінки людей, методи управління цією поведінкою, що виходять з певної специфіки людей (природної, історичної, етнічної), що заселили певну територію та відносять себе до певної спільноти. Якщо проаналізувати будь-яку культуру, то ми можемо виявити різні методи та прийоми виховання молоді, шляхи розв'язання сімейних конфліктів, способи релаксації, катарсису, психологічного захисту тощо. Професійний психолог, як зазначає В.Г. Панок, буде «поганим психологом», якщо не навчиться використовувати у своїй практичній діяльності ці «багатющі скарби» [4].

Проаналізуємо фактичні кількісні показники культурологічної частини підготовки майбутніх психологів на прикладі факультету психології та соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Навчальний план за напрямом підготовки фахівців 6.030102 - «Психологія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», складено у відповідності до Освітньо-професійної програми та Галузевого стандарту вищої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України (2004 р.). Згідно зазначених документів, культурологічна складова відноситься до циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки та представлена такими навчальними дисциплінами:

- «Історія української культури»;
- «Етика та естетика»;
- «Релігієзнавство».

Загальна кількість академічних годин, які відводяться на вивчення зазначених дисциплін складає 162 години (72, 54 та 36 академічних годин відповідно), що дорівнює 4,5 академічним кредитам ECTS. Від загальної кількості годин Циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки кількість годин саме культурологічної підготовки складає 9,7 %, в той час як від загальної кількості годин навчального плану підготовки бакалавра з психології – 2,15 %.

Таку кількість годин, відведену на вивчення культурологічних дисциплін, не можна вважати раціональною, а тим більше достатньою для підготовки майбутніх психологів. Особливо гостро розуміється нестача часу на вивчення культурологічних дисциплін з огляду на структуру та наповнення змістовних модулів, запропонованих у Освітньо-професійній програмі підготовки бакалаврів за напрямом «Психологія». Так, початкова програма з «Релігієзнавства», розрахована на 18 академічних годин аудиторної роботи та 18 годин самостійної роботи студента, передбачає вивчення тем: «Еволюція і типи релігій», «Локальні релігії», «Світові релігії», «Релігійні конфесії та напрямки», «Соціальні інститути та спільності», «Спрямованість особистості». Таке співвідношення змістовного матеріалу, важливого для формування подальшої професійної культурної компетентності студентів-психологів, і кількості академічних годин, відведених на його вивчення демонструє явне протиріччя та не сприяє якісній професійній підготовці майбутнього фахівця. Таку саме тенденцію можна спостерігати у співвідношенні змісту та кількості академічних годин для вивчення інших культурологічних дисциплін.

Зазначена тенденція в культурологічній підготовці не є оптимальною та суперечить основному принципу навчання психології – зміст і форми навчання обов'язково мають передбачати формування особистості практичного психолога [4, с. 240].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як вже зазначалося у цій статті, культурологічну підготовку майбутніх психологів доцільно розглядати як шлях формування професійної та особистої культурної

компетентності психолога-практика, яка визначає продуктивність взаємодії з клієнтом. Кількісний вимір культурологічних дисциплін у структурі підготовки студентів-психологів сьогодні потребує суттєвих змін у бік збільшення та розширення як змісту тем для вивчення так і форм здійснення інкультурації.

Таким чином, для ефективного засвоєння культурологічних знань, формування професійної та особистісної культурної компетентності студентів-психологів як показника готовності до майбутньої професійної діяльності в полікультурному суспільстві, необхідне практичне розв'язання існуючого протиріччя між високим рівнем вимог до особистісно-професійної підготовки майбутніх психологів і недостатньою кількісною та змістовною представленістю культурологічних знань у структурі навчання, не розробленістю психолого-педагогічного супроводу особистісних змін під час навчання у вищому навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации: [учебн. для вузов / под ред. А.П. Садохина] / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 352 с.
2. Данилюк І.В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір [Текст] : монографія / І.В. Данилюк. — К. : Саммит-Книга, 2010. — 432с.
3. Мацумото Д. Психология и культура / Д. Мацумото. — СПб.: Питер, 2003. — 720 с.
4. Панок В.Г., Титаренко Т.М., Чепелева Н.В., Рибалка В., Маценко В. Основы практической психологии: Підручник для студ. вищ. навч. закл.. — К. : Либідь, 2003. — 536с.
5. Рябова М.В. Межкультурная коммуникация как совокупность механизмов столкновения культур [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.gramota.net/materials/2/2010/3/37.html
6. Флиер А.Я. Культурология для культурологов: Учебное пособие для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также преподавателей культурологии / А.Я. Флиер. — М.: Академический Проект, 2000.— 496 с.